

تاریخ مهمان سرای آستان قدس رضوی

از آغاز دوره صفویه تا پایان دوره قاجاریه

سهراب پورمحمدتی جعفرآبادی

سرشناسه:	پورمحمدتقی جعفرآبادی، سهراب، ۱۳۵۴ -
عنوان و نام پدیدآور:	تاریخ مهمان سرای آستان قدس رضوی از آغاز دوره صفویه تا پایان دوره قاجاریه؛ سهراب پورمحمدتقی جعفرآبادی.
مشخصات نشر:	مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی؛ سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری:	۱۹۲ص. جدول، نمونه، نمودار.
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۰۶-۰۴۴۸-۶.
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا.
موضوع:	مهمان سرای آستان قدس رضوی -- تاریخ.
موضوع:	آستان قدس رضوی -- مهمان سرای.
شناسهٔ افزوده:	بنیاد پژوهشهای اسلامی.
شناسهٔ افزوده:	Islamic Research foundation
زده‌بندی دیویی:	۹۵۵/۸۲۲
زبندی کنگره:	DSR ۲۱۲۱
شماره کتاب‌شناسی ملی:	۶۱۶۸۲۲۹

سازمان کتابخانه، موزه و مرکز اسناد
آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهش‌های اسلامی
آستان قدس رضوی

تاریخ مهمان سرای آستان قدس رضوی (از آگردها تا پایان دوره قاجاریه)

سهراب پورمحمدتقی جعفرآبادی

ویراستاری: سیدمحسن ناجی نصرآبادی

نمونه‌خوانی: محمد فرح‌زاد

صفحه‌آرایی: علی برهانی

طراحی جلد: نیما نقوی

چاپ اول: ۱۳۹۹ / ۱۰۰ نسخه، وزیری / بها: ۲۵۰۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد: صندوق پستی ۳۶۶-۹۱۷۳۵

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۰۵۱-۳۲۲۳۰۸۰۳

www.islamic-rf.ir

info@islamic-rf.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

۵ سخن ناشر

۷ مقدمه

◇ فصل اول ◇

۹ نگاهی کوتاه به تاریخ استان فارس رضوی

۱۲ پیش‌زمینه‌های تأسیس مهمانسرا

۱۶ گسترش و توسعه مهمانسرا

◇ فصل دوم ◇

۲۴ نام‌ها و مکان‌های قدیم مهمانسرا

۲۴ نام‌های قدیم مهمانسرا

۲۶ مکان‌های قدیم مهمانسرا

◇ فصل سوم ◇

۳۱ بودجه، درآمدها و هزینه‌های مهمانسرا

۳۱ بودجه

۴۷ درآمدها

۴۷ الف: موقوفات

۵۸ ب: نذورات

۵۹ اخراجات یا هزینه‌ها

۶۶ چگونگی تأمین نیازهای مهمانسرا

◇ فصل چهارم ◇

۶۹ مشاغل و مناصب قدیم مهمانسرا

۷۰ الف: مقامات و کارکنان مهمانسرا در دوره صفویه

۸۴ ب: مقامات و کارکنان مهمان‌سرا در دوره افشاریه

۹۰ ب: مقامات و کارکنان مهمان‌سرا در دوره قاجاریه

◆ فصل پنجم —◆

۱۰۹ خدمات مهمان‌سرای آستان قدس رضوی

۱۰۹ الف: اطعام فقرا

۱۱۲ ب: پذیرایی از میهمانان ویژه

۱۱۵ ب: اطعام خادمان

۱۱۷ ب: اطعام زائران

◆ فصل ششم —◆

۱۱۹ کمیّت، کیفیت و زمان پذیرایی در مهمان‌سرا

◆ فصل هفتم —◆

۱۳۵ انواع و اجزای غذاهای مهمان‌سرا

۱۳۵ الف: در دوره صفویه

۱۳۶ ب: در دوره افشاریه

۱۳۷ ب: در دوره قاجاریه

◆ فصل هشتم —◆

۱۴۰ ظروف و لوازم مهمان‌سرای قدیم

۱۴۰ الف: ظروف مهمان‌سرا در دوره صفویه

۱۴۱ ب: ظروف مهمان‌سرا در دوره افشاریه

۱۴۱ ب: ظروف مهمان‌سرا در دوره قاجاریه

۱۵۹ نمایه‌ها

۱۶۱ آیات

۱۶۲ اشخاص

۱۷۳ مکان‌ها

۱۷۷ کتاب‌ها

۱۷۸ مناصب و مشاغل

۱۸۱ طوایف، فرق و سلسله‌ها

۱۸۲ اصطلاحات، اقلام و موارد مرتبط با مهمان‌سرا

۱۸۹ منابع و مأخذ

سخن ناشر

عن عبد السلام بن صالح الهروي قال: سمعت أبا الحسن علي بن موسى الرضا عليه السلام يقول: رَجِمَ اللهُ عبداً حياً أهربنا. فقلْتُ له: وَكَيْفَ يُحْيِي أَمْرَكُمْ؟ قال: يَتَعَلَّمُ عُلُومَنَا وَيُعَلِّمُهَا النَّاسَ، فَإِنَّ النَّاسَ لَوْ تَلَّمُوا الْحَاسِنَ كَلَامِنَا لَاتَّبَعُونَا^۱.

حمد و سراسر ستایش خداوند بزرگ و دانا را سزد که غایت آفرینش انسان را معرفت و عبودیت ذات مقدس خود قرار داد و فرمود: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾^۲. درود بر پیامبران الهی به ویژه حضرت خاتم انبیا محمد مصطفی صلی الله علیه و آله که با تزکیه و تعلیم کتاب و حکمت، زمینه ساز تحقق این مدعا متعالی شدند و سلام بر امامان معصوم علیهم السلام، به خصوص عالم آل محمد علیه السلام، حضرت امام علی بن موسی الرضا علیه السلام که ستارگان پرفروغ آسمان معرفت و عبودیت اند و راهنمایان بشر در صراط مستقیم معرفت و بندگی، و رحمت خدا بر عالمان و پژوهشگرانی که در طول تاریخ با فراگیری و نشر علم و معارف اسلامی به احیای امر امامت و ولایت پرداخته و مردم را با زیبایی های فرهنگ اصیل اهل بیت علیهم السلام آشنا ساخته اند.

بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی بر اساس نگاه ژرف تولیت فقید این آستان ملک پاسبان در سال ۱۳۶۳ به دستور معظم له تأسیس شد. «ایام از منویات رهبر کبیر انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی علیه السلام و دیدگاه های حکیمانانه کشف سالح ایشان، مقام معظم رهبری، حضرت آیت الله العظمی خامنه ای مدظله العالی، و رهنمائی تولیت معزز، با تشکیل گروه های پژوهشی و استفاده از نخبگان حوزه و دانشگاه، در راستای تأمین نیازهای

۱. عیون اخبار الرضا علیه السلام ج ۱، ص ۳۰۷؛ از امام رضا علیه السلام شنیدم که می فرمود: خدا رحمت کند کسی که امر ما را زنده کند. عرض کردم: امر شما را چگونه زنده کند؟ فرمود: علوم ما را فراگیرد و به مردم بیاموزد، که اگر مردم زیبایی های کلام ما را بدانند از ما پیروی خواهند کرد.
۲. ذاریات / ۵۶: «و جن و انس را نیا فریدم مگر برای آنکه مرا بپرستند».

فرهنگی جامعه و نظام اسلامی و نسل جوان و زائران بارگاه منور رضوی، به پژوهش و نشر علوم و معارف اسلامی نبوی و سیره اهل بیت عصمت و پرداخته و به فضل الهی به توفیقات ارزنده‌ای دست یافته است.

به وجود آمدن پیش‌زمینه‌های اطعام نیازمندان حریم امام علی بن موسی الرضا علیه السلام در عصر حکومت تیموریان و تأسیس رسمی آن در زمان حکومت صفویه و ادامه حیات و توسعه آن در دوران قاجاریه و قاجاریه در جوار بارگاه منور رضوی در مشهد، از ارادت و علاقه بزرگان و شیعیان حکایت دارد که اکرام و اطعام زائران و خادمین بارگاه پاک و ولایت‌مدار هشتمین پیشوا و امید مسلمانان و شیعیان جهان را وجهه همت خود ساخته، در این راه از بدل مال و دارایی خود دریغ نورزیدند.

نگارنده در این اثر کوشیده است ضمن بیان تاریخ و تحولات مهمان‌سرای آستان قدس رضوی در دوره‌های گذشته و نام زائران و زحمتکشان این نهاد متبرک آستان قدس رضوی را که در گذشته‌های دور زحمت بر سر در می‌کشیدند و امروز روی در نقاب خاک پنهان کرده‌اند، گرامی دارد و جاودان سازد.

بنیاد پژوهش و نشر
آستان قدس رضوی

WWW.KUTUBKHANA.COM

مقدمه

زیارت مشایخ و مقبرقدیسان و پاکان در همیشه تاریخ برای تمامی انسان‌ها امری خوشایند و به نوعی تشییع باریق راستی و درستی بوده است. این امر در میان مسلمانان و به‌ویژه شیعیان خاندان عصمت و طهارت، و با توجه به آیات و روایات الهی و اسلامی از اهمیت والا و بالایی برخوردار بوده است. چنان‌که بارگاه رضوی از آغاز شهادت حضرت رضا علیه السلام در طوس یکی از پیر رفت‌وآمدترین اماکن زیارتی مسلمانان و مؤمنان بوده، شیعیان و دوستان آن حضرت، پیوسته از راه‌های دور و نزدیک برای عرض امانت و عتبه‌بوسی، بار خراسان بسته، به مشهد حضرت علی بن موسی الرضا مشرف می‌شدند. در این میان، دستگیری از نیازمندان و رسیدگی به امور رفاهی زائران و خادمان حضرت رضا علیه السلام مورد توجه و وجهه همیت اشراف، اغنیا و حاکمان اسلامی قرار گرفت و آنان با وقف مال و ملک خویش، به تأسیس و توسعه مهمان‌سرای حضرت پرداختند. تأسیس مهمان‌سرای رضوی با هدف اکرام و ادغام زائران و خادمان بارگاه رضوی در واقع نمونه‌ای از ارادت قلبی و عملی شیفتگان و علاه‌مندان و امرداران به شفاعت اخروی هشتمین امام و پیشوای شیعیان جهان است که با به‌جود آمدن پیش‌زمینه‌های آن در عصر حاکمیت تیموریان، در عصر سلطنت صفویان به صورت رسمی سازماندهی شد و تاکنون به حیات پربخت خود ادامه داده است.

تاریخ مهمان‌سرای آستان قدس رضوی تاریخ نمایش اعتقادات راست‌دینان، تاریخ ارادات‌ها و تاریخ ایثارها و گذشت‌ها و تاریخ عبور از مادیات برای رسیدن به معنویات و تاریخ خدمت حقیقی و واقعی به زائران و تاریخ چگونگی کسب رضایت حضرت رضا علیه السلام است. تاریخ مهمان‌سرای رضوی یادآوری از بیاد و نام خیرخواهان، نیک‌اندیشان و واقفان و خدمتگزارانی است که با وقف مال و جان خود در راه کسب خشنودی حضرت رضا علیه السلام و رفاه زائران آن حضرت نقش شایسته‌ای در ترویج آیین و مذهب تشیع و امامت داشته‌اند.

کتاب حاضر در واقع، برای پرتوافکنی به گذشته‌های افتخارآمیز مهمان‌سرای حضرت رضا علیه السلام در سه دوره تاریخی صفویه، افشاریه و قاجاریه و پاسخ‌گویی به پرسش‌هایی مانند: پیش‌زمینه‌های تاریخی شکل‌گیری مهمان‌سرا، عناوین و اسامی تاریخی مهمان‌سرا در دوره‌های پیشین، تغییرات و تحولات ساختمانی و مکانی مهمان‌سرا، انواع غذاها، اوقات پذیرایی، و هزینه‌ها و بودجه سالیانه مهمان‌سرا، آشنایی با مناصب و رده‌های اداری مهمان‌سرا و اسامی کارکنان آن در دوره‌های گذشته با تکیه بر اسناد موجود در گنجینه اسناد فاخر و ارزشمند سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی به رشته تحریر درآمده است.

دری‌المالعه و بازخوانی اسناد مورد استفاده و مورد نیاز در این نوشتار، از الطاف و همکاری‌های صمیمانه همکاران خبره و گرامی مرکز اسناد آستان قدس رضوی به ویژه جناب آقای سالم حسین‌زاده، سررشتجانی، سرپرست سابق گروه اسناد، جناب آقای مهدی خانی‌زاده، مسئول بخش ارزشیابی اسناد و جناب آقای کاظم جهانگیری کلاته، کارشناس ارائه خدمات اسناد و سرکار خانم داتره حبیبی، سرپرست گروه اسناد و سرکار خانم یگانه، مسئول کتابخانه تخصصی تاریخ و دیگر همکاری‌ها در این مرکز بهره‌مند بودم که تشکر و قدردانی از همه این عزیزان کمترین انجام وظیفه‌ای است که به پیشگاه آنان تقدیم می‌دارم.

همچنین از همکاری صمیمانه جناب آقای سید محسن ناجی نصرآبادی مسئول محترم دفتر همکاری‌ها و پژوهش‌های اسنادی رفسنخ خط بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی برای ویرایش و استخراج نمایه‌های این اثر که ملاحظه بفرمایید و امتنان را دارد.

خداوند متعال را سپاسگزارم که عمر و فرصتی ارزانی نمود تا بتوانم کتاب حاضر را که به معرفی بخشی از پیشینه و سوابق فرهنگی، مذهبی و معنوی مهمان‌سرای والا و متبرک آستان قدس رضوی می‌پردازد، به اتمام برسانم. در پایان از خوانندگان و مخاطبان گران‌قدر این اثر خواهشمند است که کاستی‌های این اثر را بر بنده بخشیده و آن را با دیده اغماض مطالعه فرمایند.

سهراب پورمحمدتقی جعفرآبادی

مشهد سال ۱۳۹۹ شمسی